
UDK 811.163.42'373.23
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. X. 2009.

LJUBICA TIKVICA
Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

O HRVATSKOJ TERMINOLOGIJI SRODSTVA

Neki aspekti obradbe u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika

Sažetak

Cilj je rada izložiti problematiku rječničke obradbe jednoga dijela hrvatske terminologije srodstva, koja, zbog mnogih regionalnih i razgovornih različitosti, predstavlja složenu građu za njezin leksikografski opis. Nakon kratkoga pregleda literature o hrvatskoj terminologiji srodstva, na primjerima obradbe pojedinih termina u rječnicima suvremenoga hrvatskog jezika nastojat će se prikazati različiti pristupi u njihovu definiranju, posebice stilskome obilježavanju. Do određenih će se rezultata nastojati doći usporedbom jednoga dijela terminologije srodstva sadržane u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika s jedinim rječnikom rodbinskih naziva u hrvatskome jeziku Franje Tanockoga iz 1983. godine. Pritom će se imati na umu činjenica da u njemu neki od naziva, zbog autorove namjere da normira sustav nazivlja koji zapisuje, nisu zabilježeni u svim pojavnostima. Također će se nastojati prikazati neke od promjena koje su dovele do sužavanja suvremene klasifikacije nazivlja za srodstvo.

Ključne riječi: terminologija srodstva, leksikografska natuknica, stilska obilježenost.

Uvod

Terminologija srodstva u životu svakoga naroda ima važnu ulogu. Ona je odraz društveno prepoznatih odnosa između članova određene zajednice, „utemeljenih na biološkim vezama, braku, posvajanju ili nekom drugom ritualu“¹. Tako unutar hiperonima *srodstvo* razlikujemo nekoliko hiponima, među kojima su u daljnjoj klasifikaciji najrazgratiji termini *rodbina* (krvno srodstvo) i *svojta* (srodstvo nastalo sklapanjem braka). Osim na te načine, srodstvo se stječe životom u izvanbračnoj zajednici, posvajanjem, ali i kumstvom, pobratimstvom i po mlijeku. Posljednje su dvije kategorije u suvremenome društvenom životu izgubile na važnosti, o čemu Franjo Tanocki piše: „Tako su se u prošlosti pobratimi smatrali kao i krvni srodnici, a još se više pazilo na kumstvo, a i srodstvo po mlijeku je bilo mnogo značajnije nego danas.“² Srodstvo kao sociološka kategorija podliježe promjenama što su uvjetovane povijesnim tijekovima, a sustav za imenovanje vrsta i stupnjeva srodstva jednim dijelom prati te promjene. Terminologiju srodstva kao jezičnu i sociološku činjenicu ne možemo poistovjetiti, a ni proučavati izolirano: „Sustavi terminologije srodstva ne pokazuju samo lingvističke osobine nekoga jezika već su povezani sa sustavima srodstva, a time i s pojedinim društvenim odnosima unutar neke skupine. Tu naravno nije riječ o uzročno posljedičnoj povezanosti, niti terminološke klasifikacije moraju ili mogu uvijek i potpuno odgovarati društvenoj stvarnosti. Ipak, terminologija srodstva može biti važna za različita istraživanja.“³

Terminologija srodstva razlikuje se od jezika do jezika.⁴ Nazivi za usko srodstvo, odnosno za potomke i pretke u prvome koljenu, vrlo su staro-

1 Usp. *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. X., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., str. 185.

2 F. TANOCKI, *Rječnik rodbinskih naziva*, Izdavački centar Radničkog sveučilišta Božidar Maslarić, Osijek, 1983., str. 9.

3 I. PLEŠE, „Neki aspekti hrvatske terminologije srodstva“, *Etnološka tribina*, 21 (1998.), br. 28, str. 77.

4 Tako Trask piše da u hrvatskome i engleskome jeziku muškarci i žene imaju samo *sestre* – *sisters*, ali u baskijskome muškarac naziva svoju sestru *arriba*, a žena je zove *ahzpa*, dok seneka (domorodački sjevernoamerički jezik) čak razlikuje nazive za „stariju sestru“ i „mlađu sestru“. Naglašava kako je raspon varijacija velik, ali su antropološki lingvisti ustanovili da se sustav rodbinskih naziva u najvećemu dijelu može raščlaniti na zadane kombinacije

ga postanka u svim jezicima svijeta te njihova starost potvrđuje koliko je bilo važno imenovati rodbinske odnose unutar prvobitnih zajednica. Srodstvo se obično računa do četvrtoga stupnja uzlazne ili silazne genealoške linije, a ponegdje u dinarskoj zoni i do devetoga koljena. Društveno-povijesna uvjetovanost života starih Slavena na ovim je prostorima omogućila da se u štokavskome dijalektu vrlo rano stvore nazivi za rodbinu i svojtu, dok su oni „još živjeli u rodovima, plemenima i bratstvima“⁵. Stoga se razvedena klasifikacija srodstva ponajbolje sačuvala u štokavskim dijalektima. Takav slučaj nije s kajkavskim i čakavskim dijalektima u kojima je, zbog sjecišta različitih kulturno-povijesnih utjecaja na prostorima na kojima su bili rabljeni, došlo do preuzimanja jednoga dijela terminologije srodstva iz talijanskoga i njemačkoga jezika. Tu je pojavu M. Hraste nazvao „osiromašenjem rodbinskih i svojbinskih naziva“⁶, istaknuvši kako je ona zapravo suvremeno obilježje mnogih jezika: romanskih, germanskih pa tako i slavenskih književnih jezika. Dijakronijski pristup proučavanju čitava sustava hrvatske terminologije srodstva nemoguć je zbog nepostojanja podataka o promjeni terminologije srodstva u vremenu, ali je koristan u slučajevima kada se ispituje terminologija mlađega postanka, posebice terminologija posuđena iz njemačkoga jezika poput naziva *švogor* i *švogorica*. Oni imaju više značenja, iz čega se ne može zaključiti jesu li oni ispunili nepopunjena mjesta u terminologiji srodstva, što implicira potrebu dijakronijskoga, a ne samo sinkronijskoga pristupa.⁷ Tanocki je zapisao da se „u novije vrijeme zbog izmijenjenih socioloških prilika i pod utjecajem stranih jezika i u našem jeziku osjeća težnja za suženjem sustava rodbinskih naziva. Pri tome se neki nazivi međusobno zamjenjuju ili nepotrebno posuđuju iz stranih jezika.“⁸

Unatoč tomu, hrvatski jezik očuvao je razvedenu klasifikaciju naziva za rodbinu i svojtu čime se, u postojanju jednoga dijela terminologije, izdvaja od, primjerice, engleskoga, talijanskoga ili njemačkoga jezika. Iz

nekoliko semantičkih značajka, kao što su muško/žensko, stariji/mlađi, uzlazni/silazni naraštaj. Usp. R. L. TRASK, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 307-308.

5 Usp. M. HRASTE, „Nazivi za rodbinu i svojtu“, *Jezik* 5 (1956.), br. 1, str. 1.

6 Usp. *isto*, str. 2.

7 Usp. I. PLEŠE, *n. dj.*, str. 76.

8 Usp. F. TANOCKI, *n. dj.*, str. 11.

prikaza 1. vidljivo je kako ti jezici ne poznaju razliku u terminima *ujak* i *stric* te njihovim ženskim mocijskim parnjacima, dok gotovo svaki govornik hrvatskoga jezika poznaje njihovu terminsku razlikovnost.

Prikaz 1.

	očev brat	majčin brat	stričeva žena	ujakova žena
<i>hrv.</i>	stric	ujak	strina	ujna
<i>eng.</i>	uncle	uncle	aunt	aunt
<i>tal.</i>	zio	zio	zia	zia
<i>njem.</i>	Onkel	Onkel	Tante	Tante

Svoje bogatstvo hrvatski jezik jednim dijelom duguje razvedenom sustavu terminologije srodstva. O tome u malobrojnoj literaturi možemo pronaći sljedeća zapažanja:

Hrvatski jezik možda je najbogatiji jezik na svijetu za izražavanje rodbinskih i svojinskih odnosa. On za svakog člana rodbine ili svojte ima poseban naziv, kojim se točno i jasno obilježuje odnos jednog člana rodbine prema drugom članu.⁹

Kako je poznato, svatko, tko zaviri u bilo koji rječnik našega jezika ili našega i kojega stranoga jezika, sazna, da u našem književnom jeziku kao i u narodnim govorima štokavskoga dijalekta postoji poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte.¹⁰

Tako u hrvatskom jeziku postoji u načelu poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte dok u mnogim europskim jezicima jedan naziv može pokrivati više značenja.¹¹

Zavirimo li u bilo koji rječnik hrvatskoga jezika, a nadasve u Akademijin rječnik, ili pak u bilo koji dijalektalni rječnik, naići ćemo na posebne nazive za svakoga člana rodbine, svojte kao i druge slične nazive kojima se ljudi međusobno oslovljavaju.¹²

9 F. K., "Hrvatski narodni nazivi za rodbinu i svojtu", *Obzor*, 79 (1939.), br. 135, 16. lipnja, str. 1.

10 M. HRASTE, *n. dj.*, str. 1.

11 F. TANOČKI, *n. dj.*, str. 11.

12 L. RADULIĆ, „Obiteljsko-rodbinsko i drugo međusobno nazivlje na otoku Rovinju“, *Zadarska smotra*, 47 (1999.), br. 4-6, str. 101.

Ima li doista hrvatska terminologija srodstva posebne i razlikovne nazive za sve svoje članove preispitala je I. Pleše, temeljeći svoje istraživanje na antropološkim teorijama te analiziranju nazivlja zapisanoga u hrvatskim etnografskim monografijama i spomenutome *Rječniku rodbinskih naziva*. Usporedbom normativnoga sustava i uporabnih naziva došla je do zaključka da hrvatska terminologija srodstva ipak ne razlikuje nazivom sve osobe uključene u srodstvo, a sam „velik broj naziva ne znači istodobno da ti nazivi pokrivaju sve moguće vrste i stupnjeve srodstva“¹³.

Analiziranje hrvatskoga nazivlja srodstva implicira istraživanje njezove društveno-povijesne uvjetovanosti, s posebnim naglaskom na kontakt hrvatskoga jezika s drugim europskim jezicima, ponajviše njemačkim i talijanskim jezikom. Iako je riječ o bogatoj i složenoj jezičnoj problematici, poglavlja o terminologiji srodstva uglavnom su ograničena na radove iz antropologije i etnografije,¹⁴ pojavljujući se tek rijetko u jezikoslovnim istraživanjima. U prvoj polovini dvadesetoga stoljeća, nakon tiskanja knjižice Mate Barišića *Rodbinski nazivi* 1937. godine u Splitu, u *Obzoru* su u više brojeva objavljeni članci na temu hrvatske terminologije srodstva, a neki od njih bavili su se njezinom razlikovnošću prema terminologiji koja je svojstvena za govore na području Bosne i Hercegovine. Nekoliko godina poslije u *Hrvatskome listu* začela se polemika o rodbinskome nazivlju između Ise Cepelića i Ernesta Paschera, a vodila se uglavnom oko sužavanja rodbinskoga nazivlja, koje je prvi vidio kao rezultat nebrige i nemara govornika hrvatskoga jezika, a drugi kao prirodno stanje u komunikacijskome sustavu koji teži napuštanju „suviše detaljiziranih pojmova i termina“¹⁵.

Knjižica Mate Barišića *Rodbinski nazivi* ima svega četrnaest stranica; nastala je na podlozi rada Joze Ivakića¹⁶ te je baštinila njegovu namjeru

13 Usp. I. PLEŠE, *n. dj.*, str. 73.

14 Posebice su važni radovi u monografijama u kojima su popisani termini srodstva i njihova poraba, a to su sljedeći: F. IVANIŠEVIĆ, „Život u obitelji“, *Poljica, narodni život i običaji*, Književni krug Split, 1987., str. 322-332; J. LOVRETIĆ, „Obitelj i rod“, *Otok, narodni život i običaji*, Vinkovci, 1990., str. 243-268; M. LANG, „Život u porodici“, *Samobor, narodni život i običaji*, Samobor: Zagreb, Poduzeće za grafičku djelatnost, 1992., str. 357-372.

15 E. PASCHER, „Za organski razvitak našega književnog jezika“, *Hrvatski list*, 135 (1944.), str. 9.

16 Barišić, koji je bio urednikom kalendara *Jadran*, u predgovoru svojoj knjižici kazao je kako

da upozori govornike hrvatskoga jezika na potrebu očuvanja i porabe narodnih rodbinskih naziva. Bila je praktične primjene, a autor ju je posebice preporučio učenicima srednjih škola „jer u sumnjivim slučajevima mogu lako vidjeti kakav je pravi narodni naziv za pojedini slučaj rodbinske veze“¹⁷. Nakon opisivanja tih pojedinih slučajeva, u knjižicu je Barišić uvrstio i abecedni popis rodbinskih naziva koji se spominju u knjižici, njih sto trideset osam.

Kada je o leksikografskome radu riječ, opsežna je građa o rodbinskim nazivima sabrana u zasad jedinome rječniku rodbinskih naziva u hrvatskome jeziku autora Franje Tanockoga, tiskanome u dvama izdanjima: 1983. i 1986. u Osijeku.

1. Napisi u *Obzoru* i Hrvatskome listu

Godine 1936. u *Obzoru* je objavljen članak A. H. Kuliera „Rodbinski nazivi u Bosni i Hercegovini“, u kojemu je autor ukratko objasnio nazive srodstva napomenuvši da ih želi razjasniti, bez obzira jesu li oni, kako kaže, čisto hrvatski, turcizmi ili imaju korijen u kojemu drugom jeziku. Sljedeće godine u istim novinama u nepotpisanome osvrtu na knjižicu Mate Barišića o rodbinskim nazivima autor članka izražava žaljenje zbog gubitka nekih od narodnih naziva u gradskoj komunikaciji u kojoj su oni „žalibože malo ili nikako poznati većini građana“¹⁸. Godine 1939. u članku „Hrvatski narodni nazivi za rodbinu i svojtu“ autor inicijala F. K. zapisao je o rodbinskim nazivima u svakodnevnoj komunikaciji:

Imao sam prilike da čujem kako neki ženu svoga strica nazivaju tetkom, a sebe njenim nećakom. Žena strica može biti samo strina, a nipošto tetka, jer tetkom naš narod nazivlje sestru očevu ili materinu. Prema svom stricu ne može biti nećak nego samo sinovac ili bratić tj. bratov sin, a nećak je samo ujaku tj. bratu materinu. A zar ne čujemo često u svakda-

mu je Ivakić 1928. godine poslao za kalendar članak o rodbinskim nazivima, potaknut jezičnom situacijom u gradu, koji je, po Ivakićevu mišljenju, kvario čisti narodni jezik jer je u svojoj komunikaciji primao mnogo stranih elemenata. Barišić navodi kako Ivakićeva zapažanja vrijede i u trenutku kada on sastavlja svoju knjižicu.

17 M. BARIŠIĆ, *n. dj.*, str. 2.

18 “O hrvatskim rodbinskim nazivima”, *Obzor*, 235 (1937.), str. 1.

njem životu, kako se nazivlje muž tetke ujakom, bratova žena šogoricom itd., da ne govorimo o tudjinskim izrazima – Onkel – cousin etc.¹⁹

Iste godine Alija Nametak pisao je o stanju unutar uporabe rodbinskoga nazivlja u Bosni i Hercegovini te njegovim razlikama u odnosu na uporabu u drugim hrvatskim krajevima. Možemo zaključiti kako je autorima ovih članaka, koji su objavljeni u *Obzoru* od 1936. do 1939. godine, zajednička iskazana zabrinutost zbog gubitka nekih rodbinskih narodnih naziva kao i svijest o rodbinskome nazivlju kao natkategoriji koja uključuje mnogobrojne regionalne i razgovorne varijante.

Potreba da se piše o suženju rodbinske terminologije kao negativno-me trendu u hrvatskome jeziku vidljiva je i u napisima u *Hrvatskome listu* autora Ise Cepelića, 1944. godine. On je izrazio nezadovoljstvo zbog uporabe tuđica, uzimajući za primjer mađarsku riječ *šogor*: „Ovakvima su sve samo šogori i šogorice: i djever i zet i šurjak i šurnaja i zaova i snaha i svak i svast i pašanac i jetrva. Sve, kome Niemac kaže Schwager i Schwägerin, a Francuz beau-frère i belle-soeur. I više. Prigovoriš li im, bune se. Bune se protiv ljepote svoga jezika. Bune se i odmeću od njega. Bune se protiv svoga naroda, što ovaj, jer bogat srcem, bogat osjećajima, razlikuje svakoga svoga u rodu i u svoji posebnim imenom.”²⁰ Ubrzo je Ernest Pascher napisao članak kao odgovor Cepelićevu, kazavši kako razumije žaljenje zbog sužavanja rodbinskoga nazivlja u hrvatskomu jeziku, ali i da se ta pojava može opaziti u drugim jezicima, stoga ona nije prouzročena nebrigom Hrvata za svoj narodni jezik, nego zakonitostima jezične uporabe međusobnoga razumijevanja većega broja govornika. U toj je službi odbacivanje u jeziku suviše detaljiziranih termina i pojmova, a, kako kazuje,²¹ toj skupini pripadaju i mnogi nasitno raščlanjeni rodbinski nazivi, što je neminovna posljedica razvitka svakoga književnog jezika. Iz diskusije koja se potom bila zametnula između Cepelića i Paschera može se razabrati kako je sužavanje rodbinskoga nazivlja, od-

19 F. K., *n. dj.*, str. 1.

20 I. CEPELIĆ, „Rod u hrvatskom jeziku, bogato rodbinsko nazivlje u hrvatskom jeziku“, *Hrvatski list*, 108 (1944.), str. 8.

21 Usp. E. PASCHER, „Za organski razvitak našega književnog jezika: Odgovor na osvrt dra. I. Cepelića“, *Hrvatski list*, 135 (1944.), str. 9.

nosno preuzimanje tuđica koje su pokrivale nekoliko značenja umjesto narodnih naziva od kojih je svaki imao zasebno značenje, smatrano gubitkom bogatstva jednoga dijela hrvatskoga leksika. Međutim, u ovim se napisima i upozoravalo na jezik kao sociološku činjenicu koja je kao takva uvjetovana promjenom načina života, odnosno deruralizacijom i urbanizacijom.

2. Rječnik rodbinskih naziva Franje Tanockoga

Franjo se Tanocki u sastavljanju *Rječnika rodbinskih naziva* poslužio sljedećom građom: Akademijinim rječnikom (1880. – 1975.), Rječnikom dviju Matica (1967. – 1969.; 1971. – 1976.), *Etimologijskim rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora Petra Skoka (1971. – 1974.), djelima hrvatske književnosti, novinama, stručnim i književnim časopisima, a među ostalim kao predložak poslužio mu je rukopisni rad Božidara Finke i Bulczú Lászlá o hrvatskim nazivima srodstva. Iako je u ovome rječniku sakupljen velik broj hrvatskih termina srodstva, „ipak nije riječ o terminologiji (suvremenoga) standardnoga hrvatskoga jezika“²². Njegov je autor u predgovoru napisao sljedeće:

Nestankom jednih i višeznačnošću drugih rodbinskih naziva mnoga književna djela izgubila bi dio svoje izražajnosti, a mnoga pravna, etnografska i sociološka djela postala bi teže razumljiva. Kad su rodbinski nazivi u našem jeziku već postojali kao sustav i kada su imali široku i jasno razgraničenu upotrebu, oni se bez veće štete ne mogu napustiti. Zbog toga treba očuvati sustav rodbinskih naziva u našem književnom jeziku u njegovu nepromijenjenu i cjelovitu obliku. Pri tome odnos značenja i rodbinskih natuknica treba biti u načelu jednoznačno određen i jednoplošno stilski obilježen.²³

Iz citiranoga je jasno vidljiva autorova nakana u pisanju rječnika: očuvanje hrvatske rodbinske terminologije, odnosno rekonstruiranje jednoga starijeg sustava. Iz izvora koje je autor rabio pri skupljanju natuknica za rječnik te obrazlaganja cilja njegova pisanja posve nam se

22 I. PLEŠE, *n. dj.*, str. 62.

23 F. TANOCKI, *Rječnik rodbinskih naziva*, str. 12.

legitimnim čini pitanje koje postavlja I. Pleše, a ono glasi: „Je li taj sustav, u trenutku kad Tanocki sastavlja *Rječnik rodbinskih naziva* djelatan u standardnome hrvatskom jeziku“, te zaključak što ga potom izvodi: „Moglo bi se reći da Tanocki, na osnovi različitih izvora, rekonstruirao jedan stariji sustav i nastoji normirati značenja [...] Činjenica da on podatke preuzima iz relativno velikoga broja izvora upućuje na to da je sustav koji donosi svojevrsna apstrakcija – iz raznih izvora preuzima podatke i sklapa ih u jedan sustav.“²⁴

U ovom ćemo se istraživanju *Rječnikom rodbinskih naziva* Franje Tanockoga komparativno služiti, ponajviše onda kada istražujemo stilsku obilježnost nekih termina i njihovih varijanta koje analiziramo u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika. Pritom ćemo imati na umu autorovu namjeru pri pisanju rječnika. Naš je prvotni cilj analizirati neke aspekte obradbe terminologije srodstva u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika: *Rječniku hrvatskoga jezika* glavnoga urednika Jure Šonje iz 2000. godine, *Velikome rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića te *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* iz 2003. godine, kao i u hrvatskoj koloni u *Osmojezičnome enciklopedijskom rječniku* u više svezaka koji su tiskani od 1987. do 2008. godine.

3. Rodbinski nazivi: mati i kći

U nominativu jednine ovi rodbinski nazivi za pretka i potomka u prvoime koljenu glase *mati* i *kći*, a u akuzativu *kćer* i *mater*. Poznavanjem različitosti uporabe padeža ovih rodbinskih naziva može se ovladati služeći se nekom od gramatika hrvatskoga jezika koje prikazuju pravilnu sklonidbu ovih imenica. Međutim, u razgovornome jeziku često dolazi do njihove pogrešne uporabe tako što se nominativ zamjenjuje s akuzativom i obrnuto. Oblike *mater* i *kćer* Tanocki je u *Rječniku rodbinskih naziva* zapisao s oznakom pripadnosti narodnomu govoru, a u etnografskim monografijama zapisana su sljedeća zapažanja o govornoj uporabi ovih oblika u srednjodalmatinskim krajevima (monografija *Poljica*), središnjoj Hrvatskoj (monografija *Samobor*) te Slavoniji (monografija *Otok*):

²⁴ I. PLEŠE, *n. dj.* str. 62.

Mater zovu: *majka*; po tragu, čuo sam, da vele: moj *otac*, moja *mater*.²⁵
 Kad govori otac djeci nešto o materi, kaže: *mati ti je rekla*, *mamica ti je rekla*; a kad govori djetetu tko drugi, veli: *mamica* (ili *japica*) su ti rekli, ali i: *japica ti je rekl*.²⁶
 Dica zovu i oca i mater: *mama*, *majko*, *maja*; čako, ćaća, ćale.²⁷

U prvome je slučaju zapisivač „po tragu“ zapisao oblik *mater* u nominativnoj uporabi, u drugome slučaju oblik *mati* i *mamica* ovisе o govorniku koji taj oblik rabi u govoru upućenome djetetu, a u trećemu su zapisani oblici *mama*, *majka*, *maja*, iz čega je vidljiva različita govorna distribucija rodbinskih naziva *mati* i *mater*. Pri pretraživanju rječnika suvremenoga hrvatskog jezika s nakanom da provjerimo jesu li i kako oblici *kćer* i *mater* u njima zapisani, pronašli smo različita rješenja. Nismo ih pronašli u *Rječniku hrvatskoga jezika* iz 2000. godine, kao ni u *Velikome rječniku hrvatskoga jezika* iz 2003. godine. Opsegom širi rječnici, *Osmojezični enciklopedijski rječnik* iz 1995. i 2000. te *Hrvatski enciklopedijski rječnik* iz 2002. godine, uvrstili su ove oblike u samostalne natuknice, što se vidi iz prikaza 2.

Prikaz 2.

<i>Osmojezični encikl. rječnik</i> (1995. i 2000.)	<i>Hrvatski enciklopedijski rječnik</i> (2002.)
kćer <i>sf reg</i> → kći	kćer ž, <i>usp.</i> kći
mater <i>sf</i> → majka → mati	mater ž (<i>indekl.</i>) mati, majka

Iz prikaza je također vidljiva razlikovnost u leksikografskoj obradbi ovih dvaju rodbinska naziva. Tako je oblik *mater* u jednome slučaju znakovima upućivanja povezan sa stilski neobilježenom varijantom, a u drugome oznakom indeklinabilnosti implicira razliku prema oblicima

25 J. LOVRETIĆ, „Obitelj i rod“, *Otok, narodni život i običaji*, Kulturno-informativni centar „Privlačica“, Vinkovci, 1990., str. 244.

26 M. LANG, „Život u porodici“, *Samobor, narodni život i običaji*, Samobor: Zagreb – Poduzeće za grafičku djelatnost, 1992., str. 368.

27 F. IVANIŠEVIĆ, „Život u obitelji“, *Poljica, narodni život i običaji*, Književni krug Split, Split, 1987., str. 330.

koji potom slijede u natuknici. Uočavamo da oblik *mater*, za razliku od oblika *kćer*, ne nosi oznaku regionalne pripadnosti. Postavlja se pitanje nije li i *mater* regionalno obilježen leksem kao i *kćer* te treba li ga zapisati s oznakom regionalnoga pripadanja. Obradba ovoga rodbinskog nazivlja kazuje o mnogim pitanjima što su uključena unutar leksikografskoga opisa, a jedno od tih pitanja odnos je standarda i funkcionalnih stilova te područne raslojenosti leksika.

4. Pretci u četvrtome koljenu

Srodstvo se obično računa do četvrtoga koljena uzlazne ili silazne genealoške linije. Termini koji označavaju srodstvo u trećemu koljenu tvore se prefiksom *pra-*, a termini koji označavaju četvrto koljeno prefiksom *prapra-*. Ponavljanje tvorbenoga uzorka i za sljedeće, daljnje stupnjeve srodstva, omogućuje leksikografima da ovom natuknicom završe pobrojavanje rodbinskih termina i time izbjegnu daljnje navođenje predaka i potomaka u zasebnim natuknicama, čiji se nazivi „rijetko čuju“²⁸. U *Rječniku rodbinskih naziva* Tanocki je zapisao nekoliko različitih prefiksa za obilježavanje srodstva u četvrtome koljenu, a svakome je od njih pridodao stilsku oznaku. Tako je oblik *prapradjed* obilježen stilskom oznakom pripadnosti knjiškomu jeziku, a *šukundjed* oznakom narodnoga govora. Navedeni su i mnogi pokrajinski oblici, primjerice *čukundeda*, *kušundjed*, *šakundjed* i drugi. Rječnici suvremenoga hrvatskog jezika u bilježenju termina srodstva četvrtoga koljena donose različita rješenja. Tako primjerice *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* i *Hrvatski enciklopedijski rječnik* iz 2002. godine navode samostalnu natuknicu *prapra-*, u čijem se objašnjenju kazuje da ona, kao prvi dio složenice, označava još veći stupanj starosti ili stupanj u uzlaznoj ili silaznoj genealoškoj liniji. Ovi rječnici također navode i zasebnu natuknicu *šukun-* (*čukun*) koja, kao prvi dio riječi, znači drugi stupanj krvnoga srodstva u uzlaznoj ili silaznoj liniji. *Rječnik hrvatskoga jezika* iz 2000. godine ne navodi samostalnu natuknicu *prapradjed*, već natuknicu *šukundjed* te unutar njezine definicije stoji da ovaj rodbinski naziv označava djedova

²⁸ M. HRASTE, *n. dj.*, str. 3.

djeda, pradjedova oca, prapradjeda. Time se implicira da je *šukundjed* osnovni, standardno neutralni oblik. *Osmojezični enciklopedijski rječnik* iz 2004. godine također oblik *prapradjed* upućuje na oblik *šukundjed*. Tako pregledom ovih četiriju rječnika dolazimo do zaključka da je u njima oblik *šukundjed* standardno prihvatljiv, odnosno stilski neobilježen naziv. Ako pogledamo u *Hrvatski jezični savjetnik* iz 1999. godine, možemo vidjeti da su u njemu oblici s prefiksom *šukun-* upućeni na oblike s prefiksom *prapra-*. Stoga su nazivi *šukundjed* i *prapradjed* u ovome savjetniku stilski različito kvalificirani u odnosu na analizirane natuknice u rječnicima suvremenoga hrvatskoga jezika.

Bilježenje rodbinskih naziva za pretke²⁹ u četvrtome koljenu zorno pokazuje poteškoće s kojima su leksikografi suočeni kada ih trebaju opisati i definirati u rječničkoj natuknici. Svi su rodbinski nazivi zapravo natkategorija unutar koje supostoje mnogi različiti oblici, ovisno o područnoj i vremenskoj te stilskoj raslojenosti hrvatskoga jezika. Uz različite stilske i uporabne vrijednosti pojedinih varijanti, nameću se i mnoga jezična pitanja, primjerice ona o tome koji je prefiks stilski ne(obilježen) uz čiju se pomoć nazivi u četvrtome koljenu tvore, a u nedoumicama vezanima za ta pitanja možemo naići na situacije u kojima jezični priručnici nude rješenja različita od onih što su zapisana u rječnicima.

5. Bočna loza

Bočna je loza kategorija srodstva koju čine srodnici koji izravno ne potječu jedni od drugih, ali imaju zajedničkoga pretka u određenom koljenu uzlazne loze.³⁰ Unutar bočne loze u hrvatskome se jeziku razlikuje vrsta srodstva ovisno o tome odnosi li se ona na mušku ili žensku osobu. Tako je bratov sin muškoj osobi *sinovac*, bratova kći muškoj osobi *sinovica*, bratov sin i kći ženskoj osobi *bratić* i *bratična*, sestrin sin i kći muškoj osobi *nećak* i *nećakinja*, a ženskoj *sestrić* i *sestrična*. Ovim je terminima Tanocki pridodao oznaku stilske neobilježenosti, ali je izrekao i svoj vrijednosni stav o takvome zapisivanju:

29 Isto se, naravno, odnosi i na potomke.

30 Usp. F. TANOCKI, *n. dj.*, str. 7.

Tako na primjer riječ *bratić* sve više gubi svoje izvorno značenje bratov sin i sve češće se upotrebljava u značenju stričev, ujakov ili tetkin sin, kao što i riječ sestrična dolazi u značenju stričeva, ujakova ili tetkina kći. Mijenjanjem značenjskoga pola riječi *bratić* i *sestrična* narušavaju sustav, a jer pokrivaju više značenja postaju višeznačne i istiskuju iz upotrebe nazive s izvornim i razgraničenim značenjem kao što su: *stričević*, *ujaković*, *tetkić*, odnosno *stričevićna*, *ujakovična* i *tetkična*. Istovremeno se na napušteno značenjsko polje umjesto *bratića* i *sestrične* nameće značenjski neutralnije riječi *nećak* i *nećakinja*, te i one postaju nepotrebno višeznačne.³¹

Neki su od nabrojanih termina što ih je Tanocki označio stilski neutralnima današnjemu govorniku hrvatskoga jezika slabo poznati, posebice, kako je primijetila I. Pleše,³² oblici *ujakovična* ili *stričevićna*. Pretražimo li rječnike suvremenoga jezika u potrazi za ovim terminima, lako ćemo se uvjeriti da u njima nisu obrađeni kao zasebne natuknice. Također, ovi su rječnici, kada je riječ o bočnoj lozi, popisali neke nazive bez njihovih mocijskih parnjaka, tako da primjerice možemo naći natuknice *stričević*, *ujaković* i *tetkić*, ali ne i natuknice *stričevićna*, *ujakovična* i *tetkična*, što može upućivati na njihovu današnju rijetku uporabu.

Prikaz 3.

	<i>RHJ</i> (2000.)	<i>VRHJ</i> (2003.)	<i>OER</i> (2008.) ³³
stričević	<i>m folk</i> stričev sin; bratić	<i>m lokal</i> sin jednog brata djeci drugog brata; bratić, stričev sin	<i>sm</i> (stričev sin, bratić)
ujčević		<i>m</i> ujakov sin	/
tetić	/	<i>m</i> tetkin sin, rođak po tetki ili tetku; tetkić	/

31 *Isto*, str. 11-12.

32 Usp. I. PLEŠE, *n. dj.*, str. 62.

33 Budući da je sv. VIII. *Osmojezičnoga enciklopedijskog rječnika* pred tiskom, jesu li kao natuknice u njemu uvršteni nazivi *ujčević* i *tetkić*, provjerili smo u redakciji *Rječnika*.

Iz prikaza 3. može se vidjeti različitost rječničkih pristupa u navođenju i stilskome obilježavanju nekih termina unutar bočne loze. Prvo što možemo primijetiti jest to da je u jednome rječniku zabilježena natuknica *stričević*, ali ne i natuknice *ujčević*³⁴ i *tetić*. Također se primjećuje kolebanje u obilježavanju prostorne ograničenosti uporabe nekih od naziva, pa tako naziv *stričević* u jednome rječniku ima obilježje lokalnoga stila, a nazivi *ujčević* i *tetić* nemaju. Također je leksem *stričević* u jednome rječniku zapisan sa stilskom kvalifikacijom, u drugome ne, što implicira njegovu stilsku neutralnost. Terminologija srodstva natkategorija je koja unutar sebe uključuje brojne razlike jer je „riječ o regionalno različitim terminologijama, zatim o razlikama unutar pojedinih terminologija na osnovi kojih se može govoriti o uporabnom i normativnom sustavu te o razlikama koje su osnovane na manje ili više klasificirajućem karakteru terminologija“³⁵. Stoga ni leksikografska obradba i prezentacija sadržaja terminologije srodstva ne može biti jedinstvena.

6. Nazivi za svojtu

Za označivanje muškoga i ženskoga srodnika po ženidbi ili udaji u istome stupnju srodstva, u sjevernoj i južnoj Hrvatskoj u uporabi su različiti nazivi koji su djelomično odraz društveno-povijesnih prilika te kulturnih utjecaja na tim prostorima. U sjevernoj su Hrvatskoj u uporabi naziv *šogor/-ica*, nastao od mađarskog *sógor* prema njemačkoj riječi *Schwager*. U južnim su hrvatskim krajevima u uporabi nazivi *kunjad/-a* i *konjad/-a*, nastali prema talijanskoj riječi *cognato*. Ove posuđenice u svojim su jezicima, njemačkome i talijanskome, širokoga semantičkog polja te mogu stajati u značenju: *djever*, *šurjak*, *šogor*, *svak*, *pašanac*, a mogu označavati i „neke dalje odnose svojte“³⁶. Njihova je višeznačnost u prikazima hrvatske terminologije srodstva u *Obzoru* i *Hrvatskome listu* u prvoj polovini dvadesetoga stoljeća smatrana jednim od glavnih

34 Leksem *ujaković* Tanocki je označio standardno neutralnim, a leksem *ujčević* pokrajinskim oblikom, karakterističnim za južnu Hrvatsku. Isto je i s leksemom *tetkić* koji je u *Rječniku rodbinskih naziva* kao stilski neutralan prvi naveden u značenju roditeljeve sestre sin.

35 Usp. I. PLEŠE, *n. dj.*, str. 76.

36 Usp. F. Tanocki, *nav. dj.*, str. 11.

krivaca za napuštanje narodnih naziva jer su svojom polisemičnošću obuhvaćali značenja zasebnih narodnih naziva te ih tako istiskivali iz uporabe. U rječnicima suvremenoga hrvatskog jezika potražili smo ove nazive; oblik *konjad/kunjad* nismo pronašli u *Rječniku hrvatskoga jezika* 2000. godine kao ni u *Velikome rječniku hrvatskoga jezika* iz 2003. godine. Međutim, ti rječnici bilježe naziv *šogor* s oznakom regionalne pripadnosti u svim značenjima:

Prikaz 4.

Rječnik hrvatskoga jezika,
2000.

- šurjak □ djever
- pašanac □ svak, zet

Veliki rječnik hrvatskoga jezika,
2003.

1. ženin brat; šurjak
2. muž ženine sestre; pašanac, pašenog
3. sestrin muž; zet

Oblike *konjad/kunjad* pronašli smo u opsegom širim rječnicima: *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* iz 2003. te u *Osmojezičnome enciklopedijskom rječniku* iz 1995. godine:

Prikaz 5.

Hrvatski encikl. rječnik, 2002.

kunjad *m v.* konjad

konjad (kunjad) *m reg* djever, svak, šurjak

Osmojezični encikl. rječnik, 1995.

kunjad *sm reg* → šurjak

Iz prikaza možemo uočiti kako je polisemičnost prikazanih regionalnih naziva za svojtu neravnomjerno obuhvaćena jer oba naziva u uporabi u sjevernoj i južnoj Hrvatskoj imaju širok semantički opseg, što u rječnicima nije dosljedno prikazano.

Zaključak

Na temelju analize nekoliko suvremenih rječnika hrvatskoga jezika te jedinoga rječnika rodbinskih naziva u hrvatskome jeziku, uočene su razlike u obilježavanju nekih naziva za rodbinu i svojtu. Primijećeno je da ima slučajeva u kojima se u obradbi nekih termina navode različite oznake njihove pripadnosti hrvatskomu leksiku, a poneki regionalizmi imaju prednost pred drugima pri zapisivanju u rječnike iako sadrže istu stilsku vrijednost prema standardu kao i neke drugi pokrajinski oblici koji su u rječnicima ipak našli svoje mjesto. Također je primijećeno da rječnici i jezični priručnici u slučaju nekih rodbinskih naziva nisu usuglašeni oko određivanja njihova stilski neutralnoga oblika.

Literatura

Rječnici

- ANIĆ, V., *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2003.
- DEANOVIĆ, M. – JERNEJ, J., *Hrvatsko-talijanski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
- GLUHAK, A., *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.
- *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb, 2002.
- *Osmojezični enciklopedijski rječnik*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, sve Zagreb, 1987-2008.
- ŠONJE, J. (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografskog zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- TANOČKI, F., *Rječnik rodbinskih naziva*, Izdavački centar Radničkog sveučilišta Božidar Maslarić, Osijek, 1983.

Etnografske monografije

- IVANIŠEVIĆ, F., „Život u obitelji“, *Poljica, narodni život i običaji*, Književni krug Split, Split, 1987., str. 322-332. (Pretisak izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa.)
- LANG, M., „Život u porodici“, *Samobor, narodni život i običaji*, Samobor: Zagreb – poduzeće za grafičku djelatnost, 1992., str. 357-372. (Pretisak *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XVI-XIX.)
- LOVRETIĆ, J., „Obitelj i rod“, *Otok, narodni život i običaji*, Kulturno-informativni centar „Privlačica“, Vinkovci, 1990., str. 243-268. (Pretisak iz *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, Zagreb, knj. II-1897, III-1898, IV-1899, VII-1902, XXI-1916, XXIII-1918.)

Knjige

- BARIŠIĆ, M., *Rodbinski nazivi*, Štamparsko poduzeće Novo doba, Split, 1937.
- FRANČIĆ, A. – HUDEČEK, L. – MIHALJEVIĆ, M., *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2006.
- *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. X, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008.
- SAMARDŽIJA, M., *Leksikologija hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- TRASK, R. L., *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Časopisi

- CEPELIĆ, I., „Rod u hrvatskom jeziku: Bogato rodbinsko nazivlje u hrvatskom jeziku“, *Hrvatski list*, 25 (1944.), br. 108 (8173), 10.

svibnja, str. 8; „Za hrvatsko rodbinsko nazivlje: Osvrt na primjetbe prof. Ernesta Paschera“, br. 128 (8193), 3. lipnja, str. 9; „Još o rodu u hrvatskom jeziku: Zorni prikaz u grafikonima“, br. 147 (8212), 28. lipnja, str. 8- 9.

- HRASTE, M., „Nazivi za rodbinu i svojtu“, *Jezik*, 5 (1956.), br. 1, str. 1-4.
- K., F.: „Hrvatski narodni nazivi za rodbinu i svojtu“, *Obzor*, 79 (1939.), br. 135, 16. lipnja, str. 1.
- KEKEZ, S., „Rodbinski nazivi - kći i mati“, *Hrvatsko slovo*, 14 (2008.), br. 704, 17. listopada, str. 8.
- KULIER, A. H., „Rodbinski nazivi u Bosni i Hercegovini“, *Obzor*, 77 (1936.), br. 187, 14. kolovoza, str. 1.
- „O hrvatskim rodbinskim nazivima“ (nepotpisano), *Obzor*, 77 (1937.), br. 235, 13. listopada, str. 1.
- PASCHER, E., „Još o rodu u hrvatskom jeziku“, *Hrvatski list*, 25 (1944.), br. 117 (8182), 20. svibnja, str. 9; „Za organski razvitak našega književnog jezika: Odgovor na osvrt dra. I. Cepelića“, br. 135 (8200), 13. lipnja, str. 9.
- PLEŠE, I., „Neki aspekti hrvatske terminologije srodstva“, *Etnološka tribina*, 21 (1998.), br. 28, str. 59-78.
- RADULIĆ, L., „Obiteljsko-rodbinsko i drugo međusobno nazivlje na otoku Rovinju“, *Zadarska smotra*, 47 (1999.), br. 4-6, str. 101-108.